

pravitas, nedum aliis ad utilitatem impedimento est, verumetiam qui ipsam fovet, ut rebus suis noceri, quam ut inita cum vicinis societate ipsis aliquid lucri accedat, permittit malint, persuadet. Ac tale quiddam certe de nonnullis audivimus, qui quum maritima prædia habeant, quæ per se non ita multam lucri adferant, cum vicino autem et adiacente prædio communicatione conjuncta, uberiorem utilitatem reddant: societatem inire, neque illa cum vicinis prædiis commiscere (qua ratione ambo aliquid lucrari possent) per malignitatem nolunt: sed contra, seipsos etiam damno afficere malunt, dummodo vicino nocimento sint. Verum enimvero tametsi damnum suum tales agnoscere nolint, suaque mala administrantes, utilitatem per improbitatem negligant, tanquam immanes bellæ, ut propinquos ledant, in sua vulnera prouentes: non tamen istiusmodi malignitatem in communi vita imperatoria nostra majestas inolescere patitur: neque quia illi utili cura digni non sunt, auxilio vacuos relicturi sumus. Quare ex parte aliqua ipsis, præcipue vero vicino, quem ista inhumanitas male torquet prospicientes sancimus, ut si istiusmodi prædia mare versus, non adeo singula lata sint, ut septi remoratorii constituendi jus habeant, ejus juris consequendi causa communione conjungantur: quo per istiusmodi communionem domini ex suis possessionibus utilitatem sentire possint: et si dominorum alter communionem facere nolit, ad illam invitus² etiam compellatur. Quum enim quamvis invitus aliquis beneficii⁴ particeps sit, id benignitatem etiam esse persuasum habemus. Hic autem longe major se exerit benignitas ubi non solum qui beneficium non agnoscit, illo tamen afficitur: verumetiam qui illo inique privabatur, id sentit et percipit.

CONSTIT. CIII.

DE HIS QUI DE MARITIMIS PRÆDIIS AD CONSTITUENDAS REMORAS¹ PISCATORIAS SOCIETATEM INEUNT.

In societatis usitatum est, ut fere qui plus contulit, idem plus lucri sentiat². Et recte sane negotium instituunt, inter quos ita convenit. Verumtamen de maritimis prædiis societate inita, non ideo recte, cujus prædium latius est, eo cujus arctius est, majus lucrum auferat. Exempli gratia, hujus prædium centum passus latum sit, illius vero longe angustius, si hæc conjungens communio inde utilitatem suppeditet, ut æqualiter, non autem secundum cujusque portionem, proventus inter socios dividatur, rationi consentaneum est. Quid ita? quia in aliis negotiis (in tollatione pecuniarum nempe, aut pecorum, aut etiam, si quis ita velit terrestrium locorum) unaquæque res que in communionem coit, per se domino, quantum ejus natura fert utilis, esse possit: in maritimis vero prædiis id similiter se non habeat. Nam non quemadmodum illa, sic quoque maritimi juris portio, in se considerata, peculiare lucrum habet. Non enim præda ibidem semper loci consistit, tanquam venatores expectans. Alioqui vero, etiam quod major portio, propter minoris defectum inutilis sit. Quis enim ex re imperfecta usus aut utilitas? Additio autem minoris quam imperfectionem expleat, quodque per se ad nihil conducit, utile reddat, rationi consentaneum sit, ut utilitatis ex majore portione, quæ citra accessionem minoris nihil emolumenti adferat, provenientis æqualem partem domino suppeditet. Propterea igitur legem etiam quæ deinceps juste hoc gubernet, imperatoria nostra majestas profert. Statuimus vero, ut si duarum maritimarum portionum, quarum altera major, altera vero minor sit, ad constituendas remoras piscatorias in communionem conjunctio fiat, utriusque portionis domini ex æquo inter se lucrum dividant.

CONSTIT. CIV.

DE PISCATORIS REMORIS¹ INTER QUAS LEGITIMUM INTERSTITIUM NON EST.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quandoquidem sæpe usuvenit, ut quum legitimo intervallo vicinæ inter se remora piscatorie non distent, contentiones atque lites exsuscitentur: de his etiam controversiis statuimus, ut reus ubi legitime convictus fuerit, si loci spatium patiatur, eo remoras transferat, ubi tanquam legis præscriptum despiciat, litem subliturus non est: si vero quo trans-

¹ Restrictur L. 16, § 4, D. de condit. indeb.; L. ult. C. commun. divid. — 4. L. 69, D. de reg. jur.
² Constit. CIII. — 1. Adde N. 57, N. 102, supr.; N. 104, infr. — 2. L. 6, D. pro socio; vide tamen L. 5, § 1, D. eod.; § 2, Inst. de societate.
³ Constit. CIV. — 1. Adde N. 57, N. 102, N. 103, supr. — 2. Fac. L. 15, D. qui potiores.

ferat locus non sit, annorum curriculum observetur, quot in litigioso loco remorarum septem fixum fuerit: et si actore presente, nullamque protestationem interponente decem annos constiterit, immotum eodem in loco permaneat: at si actor peregre sit, ut septem non moveatur, decennium non sufficiat, sed alterum annumerari oporteat, ut anni omnes viginti sint. Atque hoc quidem præscriptum in profanis obtineat. Ecclesiæ vero et monasteria et si qua alia venerabilis domus, tum denique quæcumque ad fiscum referuntur, quum ipsis ad annum quadagesimum jura conserventur, dictum tempus despiciant. Ac sic quidem de remoratorum statione, quæ propter temporis longitudinem moveri non possint sancientes, jubemus ne actor maritimæ oræ emolumento² privetur: tametsi quod tempus elapsum sit, obtinere litem non poterit.

CONSTIT. CV.

SI MAGISTRATUS ALIQUIS RES FISCALES FURATUS ESSE DEPREHENSUS SIT¹.

Laudabilis res est legitima castigatio et pœna, quod incomposita emendat: et ad mala propensos, ne in illa proruant, vel invitos restringat. Laudabilis est, inquam, quando legibus convenientem servat clementiam, neque hanc excedere argui potest, neque vero castigandi prætextu crudeliorem se exhibet. Quando et pater² donec benigne delinquentem filium castigat, simul prudentiæ, simul castigationis nomine laudandus est: ubi vero paterno affectu abjecto, non ut³ patrem decet, sed atrocem in modum pœnam filio infligit, non paterno more castigat, neque quisquam atrocitatem approbat. Ac sane si leges revera reipublicæ parentes sunt, (quemadmodum sunt profecto) requiritur omnino, ut pro⁴ ratione delictorum pœnas etiam constituant: nequaquam vero immanem aliquam multoque quam pro delicti modo graviorem pœnam imponant. Nam quomodo id legitimum est correptionis, quomodo inde manantis medicationis, si qui cuiquam mortem intulisse convictus non sit, morte puniatur? Medicis sane quidem non præcise integra membra secari jubent, et lex quum medicorum commiseratione infinito majorem præ se ferat commiserationem, (si quidem corpora intumescendo spectat medicinæ beneficium, leges vero tam animo, quam corpori beneficia præstant,) tantam crudelitatem in eos, quibus mederi vult, exeret? Hæc itaque quum hunc ad modum sese habeant, placuit nostræ majestati, uti quæ lex⁵ mortem decernit in magistratum qui res fiscales furatus esse deprehensus sit, neque vero in hunc solum, sed in illos etiam, qui hæc in re illi socii fuerint: hæc tanquam ab humano legalique ingenio aliena, non amplius in legalibus constitutionibus locum habeat, neque nominetur quidem, et velut supervacanea extra rempublicam projiciatur. Dehinc vero istiusmodi magistratus pro fiscalis rei furto dignitate expellantur: quæque surripuerint, hæc in duplum dependant. Qui autem in hoc communicarunt, si divites sint, eidem pœna subdantur: sin pauperes, flagris cæsi ignominioseque tonsi⁶ exulare jubentur.

CONSTIT. CVI.

DE INDOTATIS MULIERIBUS QUANTUM MARITIS MORTUIS EX IPSORUM BONIS LUARENTUR¹.

Si rem que modo aliquo absurda, æquitati quæ esse dissentanea apparet, lata de illa lege ad decentem constitutionem deducamus, operæ pretium nos facturos videmur. At quæ illa tandem est? Quod quæ mulieres inopes (id quod non rarum est) locupletibus viris matrimonio junguntur, hæc illis defunctis provenientem ex ipsorum bonis portionem (provenit autem, si pauciores quatuor liberi sint, cognominis nisi numero portio, quadrans nempe: sin tot aut plures, quantum quisque illorum habet), non in perpetuum dominium, neque ut de illa testari possint: sed ad vitam in usumfructum tantummodo, et, ut inde vitam sustentent, accipiant: et ipsis mortuis in liberos hujus portionis dominium transferatur, neque illis rebus suis utendi quomodo velint potestas concedatur extra quam si nulli liberi supersint, quod infortunium illas rerum dominio hebet: ut haud sciam utrum mulier ex se fructum videre præoptet, an vero ne nascatur aliquis, quo devolvenda ad ipsam portionis domina fiat, execrabunda precetur. Hanc vero absurditatem imperatoria nostra

Constit. CV. — 1. L. un. C. de crimine peculatus. — 2. L. un. C. de emend. proping. — 3. L. 5, D. ad leg. Pompeij. de parricid. — 4. N. 61, supr.; N. Just. 82, c. 10; L. 11, pr. D. de pœnis. — 5. L. un. C. de crimine pœnal. — 6. N. 96, in fin. supr.
¹ Constit. CVI. — 1. N. Just. 53, c. 6, 117, c. 5

majestas corrigens, sancit, ne² istius portionis dominium mulieri auferatur, utique ipsa quomodo visum sit, de illa statuat, et nihil aliud liberis quam quod ex Falcidia ipsis competit, debeat: tamen, ut priorum nuptiarum illa non obliviscatur, neque inducto altero marito prioris toro contumeliam inferat: quod si contingat, a nobis attributo dominio prorsus excidet: illaque fato functa liberi rerum domini fient.

CONSTIT. CVII.

UT ACTOR ANTE LITIS CONTESTATIONEM PORRECTO LIBELLO JUDICI FIDEM SUAM PROBAT¹.

Si quicquid honestum vitæque humanæ utile est, a senio liberum ac semper vernans permaneret, neque unquam ejus utilitas deficeret: id vero longe præstantissimum foret. Quamobrem etiamsi contingat (ut sane sæpe contingere solet) ut eo neglecto utilitas deperat, quorum curæ communis vitæ bona incumbunt: hi certe, ut ne id quod de se multum utilitatis in commune diffundat, restituere negligant, sane quam conveniens est. Ea propter et nostra majestas legem quandam rebus humanis multo quondam utilissimam, nunc vero velut senio confectam, et ne prorsus inutilis fiat periclitantem, ad pristinum robur reducens, senii incommodum quasi abradit, et ad primitivum ipsius usum, reique publicæ utilitatem renovat. Lex autem de illis, qui actionem movent, agit, ut hi priusquam ad rei disquisitionem deveniant, de suo instituto judici fidem faciant, scripto complexi, se nullo² dolo malo adversarium inquietare, neque alio judicio condemnatos esse, neque in præsens scire se nullum ad tribunal aditum habere, et maligno consilio negotium facessere, neque denique mendacis veritatem intervertere conatos esse. Atque hæc quidem legis præscripta sunt: quæ sane recte sese habent, eaque qui transgredetur, huic pœna infligebatur. Neque vero huic soli, sed causarum etiam patronos isdem dicta lex adjudicabat. Itaque hæc³ (quemadmodum dixi) cuj deperditam prorsusque inutilem redditam, imperatoria nostra majestas, tum ad pristinas vires reducit, tum in rem publicam redditu donat. Ac vero sancimus, ut qui dehinc in judicium procedere volent, ante introitum quæ a lege præscribuntur, exhibeant.

CONSTIT. CVIII.

DE EO, QUI AD PRIMAM DENUNCIATIONEM JUDICIO SE NON SISTIT¹.

Neque vero hoc, tametsi neglectum haecenus contempitque habitum sit, incorrectum relinqui fas est, potiusque ut convenienti auxilio potiar, convenit: utpote quod humanis rebus multam de se utilitatem præbeat. Nos itaque quemadmodum istractatus, qui litem instituere volentibus formam præscribit, innovat est, ad consimilem etiam modum hoc innovantes, sancimus, ut qui semel judiciali citatione in jus vocatus, neque ipse pareat, neque alium qui pro ipso in judicio se offerat, mittit, iteram judicii denunciatione impetatur: cui si similiter non obtemperet, neque tertia denunciatione indignus censeatur: et si quidem, quum tam patienter judicialis elementa ipsum expectet, ipse nihilominus tertiam citationem contemnens (quum nulla justa causa comparitionem ejus impediat) neque per se, neque per alium judicio sistat: tunc omnino etiam absens condemnatur, et nequaquam deinceps, vel questionem movere, vel eandem condemnationem subterfugere ipsi permittatur. Atque hoc in utrumque litigatorem decernimus, sive quis in jus vocatus comparere negligat: sive quis actione instituta, adversarioque in judicium producto, deinde ipsi molestias prolationesque lites machinans ab intenta actione dolo malo desistat. Etenim hic quoque, ubi ter a giudice citatus non paruerit, absens condemnabitur, ita tamen (quemadmodum dixi) si nulla causa, quæ illum, qui se in judicio non obtulit, verisimiliter purget, ad justam excusationem subsit.

CONSTIT. CIX.

NE¹ INTRA SEPTIMUM ÆTATIS ANNUM SPONSALIA INEANTUR, NEQUE² ANTE DECIMUM QUINTUM MARIBUS, AUT DECIMUM TERTIUM FOEMINIS MATRIMONIUM CONSECRETUR.

Quum suum cuique rei tempus esse sapiens tradat, idque communis

¹ Abrogat. d. c. 5. vers. si autem. ibi, ut usum solum.
² Constit. CVII. — 1. N. 97, supr.; N. Justin. 49, c. 5 — 2. N. 99, supr. — 3. d. N. Justin. 49, c. 5.
³ Constit. CVIII. — 1. N. Justin. 69, c. 3; N. 112, c. 3.
⁴ Constit. CIX. — 1. L. 14, D. de sponsalib. — 2. N. 74, supr. — 3. d. L. 14 — 4. d. N. 74.

omnium, qui modo mentis compotes sunt, sententia tum amplectatur, tum probet: in omni actione tempus observare, longe pulcherrimum fuerit. Quod si fortasse alibi, in contrahendis certe matrimoniis negligi non debet. Oportet enim, ut quo ea res in communi vita magis necessaria est, eo prudentius cautiusque ad illam procedatur. Quam sane nos ob causam secundum veteres³, qui recte hæc de re lege lata staturerunt, sancimus ne quo modo ante septimum ætatis annum sponsalia constituantur, neque matrimonium⁴, sponsa duodecim, sponso vero quatuordecim annis minore, sacris ceremoniis confirmetur. Atque hæc quidem, quantum ad communem publicumque reipublicæ usum attinet, ita vetitum sit. Verum si imperator⁵ (ut sæpe accidit) novam familiam conficiens, et sponsalia, et consecratione peragendam conjunctionem intra præstitutos annos desponsandis decreto permittat, id nihil legi adversabitur. Licet enim est, ut quibus Deus universi terrarum orbis, tanquam familie cujuspiam administrationem demandavit, hi secus quam lex quæ subditos devincit, præscribat, familias cogant.

CONSTIT. CX.

UT MULIER SOLUTO MATRIMONIO DOTE SUAM PROPTERQUE NUPTIAS DONATIONEM, ET RELIQUAM OMNEM MARITI SUBSTANTIAM IN COMMENTARIUM CONSCRIBAT, AC EO PROLATO RESARCIRI SIBI POSTULET, SI QUID DAMNI IN REBUS SUIS A MARITO SE PASSAM DICAT: CITRA COMMENTARIUM AUTEM EVIDENTEM PROBATIONEM NIHIL PETAT, AUT PETENDO ACCIPIAT.

Quum præter alia, quæ sancte a veteribus de matrimonii rebus tractata sunt, huic quoque tractatui satis prospectum sit: ut nempe mulier soluto matrimonio non quoquo modo res maritales percipiendas et detinendas vendicat; sed si de illis controversia moveatur, confectum post mortem mariti de dote sua et donatione propter nuptias, reliquisque maritalibus facultatibus commentarium publice prius exhibeat: et si quid ex dote a marito consumptum esse appareat, id ex ipsius bonis repetat, quum hoc, inquam, quomodo jus atque æquitas postulat, a veteribus constitutum sit, ac vero nunc ejus nulla ratio habeatur: quoniam veterum prudentiæ utilitatem conservandam ducimus, illorum sanctionem renovantes statuimus, ut dehinc omnibus modis de dote, propterque nuptias donatione, et aliis quibuscunque maritalibus rebus a mulieribus commentarius conficiatur: quo si quando, ad istiusmodi controversiæ speciem adigantur, et ad res maritales, pro eo quantum ipsarum res deteriores redite sunt, procedere velint: ex eo commentario aut probatione petitionis æquitas cognoscatur, utrum recte res maritorum vendicant, quando commentario comprehensa ab illis insumpta esse constabit. Citra commentarii autem testimonium, neque petitio locum inveniat, neque illa contentiose petentes aut audiantur, aut quicquam eorum quæ petunt consequantur. Porro commentarii conficiendi tempus statuimus: ut intra tres¹ menses fiat: et cujusmodi multa veteribus in tutores constituta² est, talis etiam hic procedat.

CONSTIT. CXI.

UT SI UXOR¹ MENTE CAPIATUR IDQUE NEQUE DOLO MARITI, NEQUE IPSO CONSCIO, ALIORUM MALEFICIO FIAT, ET ULTRA TRES² ANNOS ID MALUM DURET: MATRIMONIUM DIRIMATUR, ALTERAMQUE UXOREM DUCERE MARITO LICEAT³.

Idem Imperator eidem Styliano.

Nihil adeo ad conservandum genus humanum esse necessarium, atque quod e costa viro attributum est subsidium, cum artifex ille qui istud condidit, docet, tum ipsa natura divino documento attestatur. Quod cum ita sit, par atque conveniens erat, legis providentiam, et si qua aliunde cura mortalium rebus suscurrit, istiusmodi de re illa commentari et statuere, quæ per omnem vitam illis qui conjugii nexu uniti sunt, auxilio gaudioque sint: quæ initio propositum conjugii finem confirmant, non vero contra affligant, et miseriam perpetuumque marorem adferant. Si ergo conjugium tale esse oporteat (quemadmodum certe oportet) non sane suscipienda mihi illa lex⁴ videtur, quæ si post initum matrimonium, furore uxor corripitur, maritum illum perpetuo retineat, et furoris incommodum semper ferre cogit. Ubi enim approbetur, ubi rationi consenti-

supr. t. l. 9, D. de sponsalib.; L. 4, D. de ritu nupt. — 5. N. Isaaci Angeli, c. 2, infr.
¹ Constit. CX. — 1. L. ult. § 2, C. de jure delib. — 2. L. 7, in pr. D. de admin. et peric. tut.
² Constit. CXI. — 1. Adde N. seq. — 2. N. Nicephori Botaniacæ, c. 1. — 3. L. 22, § 7, D. soluto matrim. allegatur; L. 16, in fin. D. de ritu nupt. — 4. d. L. 16, in fin.; L. 8, de liti, quæ sui; L. 4, D.

taneum, aut matrimonialis convictus solitudine dignum videatur, ut per totam vitam maritus insanienti uxori alligetur, ejusque fedtatiibus conficiatur? Si enim nullus adeo truculentus est, ut vel momento quemquam cum feris in eundem locum includere sustineat: quomodo legis benignitate prædita illa lex est, quæ perpetuo efferata furore conjugii cohabitare maritum jubet? Sed per conjugium, inquit, in unum corpus coierunt, oportetque membrum alterum alterius morbos perpeti: et divinum præceptum est, quos Deus junxerit, ne separentur. Præclara quidem hæc et divina, utpote quæ a Deo pronuntiata sint: verum non recte, neque secundum divinum propositum hic in medium adferuntur. Si enim matrimonium talem statum conservaret, qualem ejus in principio pronuba exhibuisset, quisquis separaret, improbus profecto esset, neque reprehensionem effugeret. Jam vero quum præ furore ne vocem quidem humanam a muliere audias, nedum aliud quidquam eorum, quæ ad oblectamentum et hilaritatem matrimonium largitur, ab illa obtineas, quis adeo acerbum horrendumque matrimonium dirimere nolit? Ea propter sancimus, ut si quando post initum matrimonium mulier in furorem incidat, ad tres annos infortunium maritus ferat, mœstitiæque toleret: et nisi interea temporis ab isto malo illa liberetur, neque ad mentem redeat, tunc matrimonium divellatur, maritusque ab intolerabili illa calamitate exoneretur. Cui sanctioni hoc adjicimus ut furoris causa investigetur, in eamque inquiratur, num forte mariti, aut ipso conscio familiarium ejus aliorumve quorumlibet technis atque dolo sit conflatus. Quod si sic esse deprehendatur, et quidem maritus maleficiæ arguatur: ut hic in monachium transformatus, nolensque volens monasterio inclusus, nequitia suæ penas luat, manantique ex sacris canonibus animæ curationi subjectus sit, decernimus. At si a cognatis ipsius, aut aliunde ipso conscio noxa orta sit. ****

CONSTIT. CXII.

UT SI MARITUS PER MATRIMONII TEMPUS IN FUREM INCIDAT, INTRA QUINQUENNII MATRIMONIUM SOLVI NEQUEAT: EO AUTEM ELAPSO, SI FUROR EUM ADHUC OCCUPET, SOLVI POSSIT.

Veterum² jurisconsultorum sententiam, qua furem matrimonium impedire, jam initum autem non infirmare constituitur, neque convellere, neque reprehendere est animus: illosque ipsos ad iudicium suum, quo ad id decernendum commoti sunt, expendendum remitto: ut tamen illam aut approbem aut confirmem: quod id mihi approbatione indignum videatur induci nequeo. Nam quum matrimonium, si furor præveniat, impediatur: at vero si inito jam matrimonio furor superveniat, illud nihil lædi dicitur, quomodo hinc ad comprobandum illectetur? Si enim hoc in matrimonio spectatur, ut cum utriusque conjugis commodo contrahatur: quomodo, qui ne id ab initio tanquam inutile consistat, suadet, si postquam initum erit, eadem calamitas existat, non idem ejus compagem tanquam inutilem dissuadet? An operam dari oportet, ne quis omnino in mali cujusquam periculum incidat: qui vero jam inciderit, hic sine omni ope relinquendus, ipsiusque calamitatum non miserescendum est? Quod perinde sit, atque si quis, priusquam morbo quispiam corripitur, adhibendum remedium existimet, at jam correptum negato remedio mori sinat. Veruntamen id, quod dixi, reprehendere jurisconsultos non est animus: ut tamen ipsis adstipuler, permultum abest: præsertim vero quum multi alii modi ad solvendum matrimonium constituti sint, quorum nullus cum furoris malo conferri recte possit. Quomodo³ namque mariti prodigalitas, aut religionis⁴ diversitas, aut in naturali consuetudine impotentia et imbecillitas, aut si quid aliud his connumeratur, quod ad dissolvendum matrimonium valeat, (cujusmodi est, si servilis conditionis conjugem esse appareat, et si quæ⁵ in pactionibus nuptialibus promissa sunt, propter paupertatem plene præstari nequeant) hæc, inquam, et similia, quibus matrimonia dissolvere lege tributum est, quomodo tandem cum furoris calamitate comparari possunt? Nos itaque sancimus, ut si furor post initum matrimonium superveniat, ne intra quinque annos conjuges disjungantur. Etenim quemadmodum quando per omnem vitam furor duraret, nec tamen matrimonium dirimi posset, id durum et acerbum esse visum est: ita tanto tempore expectare et perseverare necesse est. At si postquam tantum temporis decurrerit, malum se non remisit, neque furiosus resipuerit: cum neutrius commodo aut incommodo conjugium dirimatur. Atque hæc quidem statui-

⁵ Adde N. Just. 27, c. 15, § 1.
CONSTIT. CXII. — 1. Adde N. 111, supr. — 2. L. 8, D. de his, qui sui: L. 16, in fin. D. de ritu nupt. — 3. N. 27, c. 15; N. 117, c. 8, § 4. L. 5, in mod. C. de sponsalib. — 5. N. 21, c. 18.

mus, non quo superioribus legislatoribus obtretemus: sed ut quam subtilis curam debemus, aimpleamus. Jam vero si furor ipse nuptiarum die animadvertatur, quominus confestim matrimonium, tametsi sacro ritu confirmatum sit, dissolvatur, nihil obstiterit: perindeque ac si ante nuptias furor animadversus esset, matrimonium in irritum recidit, atque distrahetur. Sed quod post consecrationem disjungendos esse conjuges dicitur, fortasse id nonnullis recto iudicio destitui videbitur: quasi, posteaquam sacrificio juncti in unum corpus coierunt, non dirimi illos, sed unitos sini oporteat. Et præsertim quidem quum præstantius membrum, adeoque caput maritus sit: neque præcipua corporis membra, si morbo aliquo occupentur, amputari soleant. Atqui hæc ratio, dum a conjunctione stare, atque illam defendere se putat, quid sibi benedictio velit ignorare videtur. Hæc enim præstantissima quæque connubio largiri cogitans, pudicitiam indissolubili quodam amoris vinculo conjuges devinciens, propagationem generis, et si quid aliud matrimonia iucundum reddit, consecrat. At furori, quæso, quomodo cum hoc sacrificii proposito conveniat? Ubi enim pudicitia integritas, quando mens seipsam non novit, miserabilisque ignorantia infortunio premitur? Unde vero propagatio generis speretur, quum furor spectaculum solo aspectu horrendum misere uxori miseram orem maritum exhibet, nedum ipsi cum illo consuetudinem habere permittit? Quali porro amoris vinculo colligetur, quum morbus universum hominem efferat, et ut quidvis potius quam homo videatur, efficit? Ac profecto si forte ex tam infortunato connubio fœtus in lucem prodeat, quum natura fructus rebus ut plurimum assimilare soleat: quomodo non hic ipse fœtus humano generi commune detrimentum adferat? Mihi igitur propter hæc etiam, matrimonium post furoris correptionem solvendum esse constituere, justum rationique esse consentaneum, neque ad reprobationem matrimonialis benedictionis, neque ad aliud quodpiam crimen vergere visum est. Quod si quis sanctionem a crimine non liberet, hic apud se furiosum matrimonii utilitate expensa, quantum momenti iudicium suum habeat, agnoscat.

CONSTIT. CXIII.

UT QUEMADMODUM IN ALIIS STRUCTURIS LEGE CAUTUM EST: ITA ETIAM SUBDIALIUM AMBULACRORUM STRUCTURÆ, QUÆ SOLARIA¹ APPELLANTUR, DECEM PEDIBUS A VICINORUM ÆDIFICIIS DISTENT.

Quæ veteres de domuum et alioqui parietum structuris tractare, perbelle illa se habent, et vicina ædificia decem² inter se pedibus distare debere, ab iisdem recte constitutum est. Verum quoniam de subdialibus deambulationibus, et quomodo aliquis fortasse vocet proscenium spectatoriis, quæ ad apricandi usum, et eum quidem solum excogitata sunt, atque a sole nomen acceperunt (solaria enim appellantur) in lege nulla mentio facta, nihilque constitutum est: decreto quod de illis statuatur, quæque subinde, ut verisimile est, de iisdem contentiones emergant, dirimat, opus est. Decernimus igitur, ut et in his structuris solariorum nempe, inter vicinos tantum interstitium servetur, quantum in aliis constitutum est. Etenim quemadmodum in illis conspectus prohibendi causa decem³ pedum interstitium statutum est: ita hic quoque merito idem spatium eadem de causa præscribetur: præsertim vero, cum conspectus majorem etiam distantiam hic requirere videatur. Nam si ne se invicem vicini conspiciant, inter alia ædificia decem pedum interpedo relinquitur: hic tanto id magis fieri debet, quanto hujusmodi structura conspectui magis sunt exposita. Constat enim sedentem quipiamve facientem in ædibus aliquem, quod multa septorum obstacula intersint, non ita facile posse conspici. In prosceniorum vero de quibus agitur operibus, aut (quomodo multi dicere malint) menianis, quominus in quamcumque partem circumspiciat nihil obstat. Ea propter sancimus, ne aliter cuiquam talem structuram fabricari liceat, quam si decem pedibus a vicinorum structuris absteat. Similiter si quis ædium suarum fastigium mutans, marmoreas crustas obducatur: hic etiam non aliter id faciat, quam si dictum decem pedum interstitium inter se et vicinum relinquat⁴, aut alius quispiam modus auxilium ferat: longi temporis præscriptio, nempe si ex quo opus constitit, a legibus præinitum tempus decurrerit, aut pactum asservetur, ex quo quis facultate accepta ad ædificandum accesserit: jubemus, ut in suo statu structura maneat, tametsi a vicini structura decem pedibus non distet.

CONSTIT. CXIII. — 1. L. 11, L. 1, c. 2, C. de ædific. prævat. — 2. Inno. c. 1, l. 1, c. 2, d. l. 11.

ZENONIS IMPERATORIS DE NOVIS OPERIBUS CONSTITUTIO.

Imperator CÆSAR ZENO, Pius, Victor, Triumphator, semper maximus et venerandus, Augustus, Adamantio præfecto urbis.

Quandoquidem subditos nostros tam iudiciorum quiete fruisce, quam ab externis bellis liberari volumus, æquitatis illos et justitiæ identidem admonere est animus. Quapropter etiam præsentem ferimus legem, quæ sufficienter ostendat, quomodo et tua magnificentia ad justitiam nos instruat, et nos quæ ad tollendas difficultates faciant, prudenter decernamus. Verum ab elegantioribus, reique publicæ convenientioribus verbis paulum recedentes, vulgo notioribus usuri sumus, ne qui in legem incidet, adjutore opus habeat in illa intelligenda. Cognovimus igitur ex illis, quæ a magnificentia tua ad nos relata sunt, propter perperam interpretantium opiniones, quibusdam locis ambiguum videri sacram illam legem, quam immortalis nominis pater noster Leo de iis tulit, qui in inchoata hac urbe ædificare vellent: ac jubemus, ut qui suas ædes renovant, nequaquam veterem modum excedant: ne qui ædificant, vicinorum luminibus et prospectui, contra quam antea res illæ se habuissent, officiant. Non addiderim tamen id obtinere debere, qualecunque jus qui ædificat, habeat, quod ex pacto aut stipulatione peculiariter ipsi competens, veterem formam si velit, mutare permittat. Tunc enim statuimus, ut si pactum aut stipulatio ædificantem juvet, illi secundum pacti stipulationis vim ædificare liceat: tametsi vicinos, quibus pactum adversatur, oblatere ita videatur. Quia vero patris mei constitutio dicit, eum qui ædificaturus est, inter suam et vicini domum duodecim pedum interstitium relinquere oportere, et plus aut minus addit, quod nimirum maximam certitudinem facit (nam quod huc atque illic inclinatur, et anceps est, id ad tollendam ambiguitatem non idoneum est) luculenter jubemus, ut inter utramque domum duodecim pedum interpedo sit, quæ a structura fundamenta contingit inchoet, atque usque ad summam altitudinem conservetur: tum qui in posterum hoc observabit, ut ei sine novam domum ædificare, sive veterem renovare, sive ex incendio collapsam instaurare velit, secundum sacram legislationem in quantumcunque velit altitudinem domum suam tollere, et fenestras perspicillitas, ut vocantur, et luminis tantummodo causa parandas facere liceat: ut tamen ipsi ex hoc intervallo non permittatur vicinum privare aspectu in mare recto, neque coacto, quem is quocunque latere domus in proprio stans, aut etiam sedens habet, atque ita quidem habet: ut inter prospiciendum se in obliquum inflectere, sibi que ut mare videat vim inferre, non cogatur. De hortis autem et arboribus in priore legislatione nihil tractatum est, neque quicquam præsentem addetur, neque convenit etiam. Nulli vero ædificaturo domum, si in medio angiportus, aut platea duodecim pedibus latior sit, propterea partem plateæ, aut angiportus adimere, et suo edificio applicare fas esto. Non enim quod quæ ad rempublicam pertinent oblatere, et ædificantibus tribuere velimus, duodecim pedum interstitium inter domos esse debere constituimus: sed ut ne angustiora inter ædes essent interstitia et ampliora etiam, si ampliora essent, haberentur, ac essent, ut essent, quum vetus spatium imminui non sinamus, ut civitati sua jura conserventur. Si vero vetus ædificium ita constitutum erat, ut minus duodecim pedibus inter utramque domum intervallum esset, fas non sit, ut ultra veterem statum et formam, aut extollatur ædificium, aut fenestræ fiant, nisi decem pedum spatium in medio sit. Tunc enim, ut dictum est, prospectivitas quæ olim non fuerint, ædificator facere non poterit. Fenestras autem luminis dumtaxat causa parandas faciat ab area sex pedum interstitio in altitudinem, ut tamen luminaria fenestra ad dictum sex pedum in altitudinem, præscriptum confecta nequaquam in suo edificio id quod fictitia area dicitur facere, et legem circumvenire audeat. Si enim hoc liceat, rursus luminarias fenestræ per fictitiam arcam pro-

spectitorum usum explebunt, ac vicino incommodabunt, quod fieri prohibemus: ut tamen nusquam ex pactis, aut stipulationibus ædificatoribus competens auxilium, si quidem omnino tale aliquid sit, perimamus. Insuper quum prior lex jubeat, ut domos antea incendio consumptas, tametsi alteri prospectus in mare præstringatur, centum pedes in altum attolli liceat: et hanc ambiguitatem tollentes sancimus, ut hoc ipsum obtineat, similiter in exustis ædibus et renovandis, et quæ prius non fuerint nunc primum extruendis: ut id posthac etiam in iis, quæ ignis documentum non senserint, sed propter vetustatem, aut etiam quamcumque aliam causam ruinosa nutent, observetur. Et a quacunque ædificanda domo in medio controversorum locorum centum pedum sit intervallum, itaque citra ullum impedimentum structura procedat, etiam si cujuspiam ad alios pertinentis domus prospectus in mare corruptatur. Qui vero e solis coquinis, aut (ut vocantur) latrinis, sive ad naturæ necessitatem recessibus, aut e scala etiam, aut pontibus parietalibus ad transitum solummodo utilibus, aut ex iis denique quæ βασιλειῶν multi vocant prospectus in mare est, et impedimentum adferri liceat, si quis intra centum pedes ædificare velit, dummodo duodecim pedes in medio sint. Atque hæc quidem observari placet, quando pactum alicui non suppetit, quod ædificare permittat. Qui vero ex pacto cum vicino inito ædificant, his in eo quod utrinque placuit persistendum est. Tunc enim non observato intervallo ad pactum structuras tolli sinimus: tametsi illis qui pacti sunt, aut qui in ipsorum domus successerunt, in maris prospectu noceatur: propterea quod quæ jam ex pactis alicui jura suppeditant, ea per generales leges periri non conveniat. Insuper placet, ut quæ solaria vocantur, post præsentem legem non ex solis lignis et asseribus fiant, sed Romanensium (quæ vocantur) specie ædificentur: ut etiam inter duo solaria sibi invicem opposita decem pedum intervallum intersit. Quod si propter loci angustiam possibile non sit, alternativum solaria fiant. At si ipse angiportus decem pedibus latior non sit, neutra pars solaria, sive maniana facere aggrediat. Et quidem quæ quo dictum modo est, sunt, ea jubemus, ut a solo quindecim pedum interstitio in altum distent, et nequaquam ipsius columnæ aut lapidæ, aut lignæ ad perpendicularum in solo substituantur, aut muri substruantur: quo ne qui subsolaris in altitudine, ut dictum est, factis aer existit, is obstruatur, neque inde angustior angiportus publicusque transitus fiat. Vetamus vero etiam, scalas quæ a solo incipient, et in solaria ducant, in angiportis fieri: quo videlicet ex cautiore structura, eoque quod non ita inter se solaria propinqua sint, leviora aliquando rarioraque, et quæ facilius restinguantur, ex igne civitati, iisque qui domos habent pericula obvenerint. Quod si contra nostram legem solarium aut scala fiat, nedum quod factum est, refringetur, verum etiam ædium dominus decem librarum auri multam sustinebit: et architectus aut redemptor, qui opus informavit, alteras decem auri libras dependet: et artifex qui fecit, si ob paupertatem multam exsolvere nequeat, ubi in corpore verbera exceperit, ab urbe propelletur. Ad hæc jubemus, ut nulli liceat multas deinceps columnas in publicis porticibus a Milio (quod vocatur) usque ad Capitolium (quod vocant) aut domunculis, aut aliis etiam quæ inter columnas fabricari solent, ex solis asseribus obstruere: sed ut istiusmodi domuncula cum parietibus latitudine plateam versus sex pedes, altitudine vero septem non superent: tum etiam ut per quosvis omnino columnarum interordina liberi a porticibus in plateas transitus relinquatur: et istiusmodi domuncula, sive officinæ extrinsecus marmoribus adornentur, quo ornamento sint civitati, et oblectamento prætereuntibus. Quæ vero in aliis urbis partibus inter columnas officinæ constituantur, eas ad eam mensuram, eumque modum confici placet, quam mensuram quemque modum conducere civitati magnificentia tua iudicabit: tamen ut æqualitas om-